

80 let od osvobození ghetta a Malé pevnosti v Terezíně

Terezín – pevnost vystavěná před bezmála čtvrt tisíciletím na ochranu severní hranice rakouského císařství před vpádem pruských vojsk. Já jsem se s jejím názvem setkával od nejútlejšího dětství, v ložnici mých prarodičů na stolku pod zrcadlem ležela stejnojmenná brožura. Víc jsem se o ní dozvěděl až později. Souvisela s tragédií netýkající se terezínského ghetta, ale přilehlé policejní věznice v Malé pevnosti, z níž v roce 1944 uprchl můj prastrýc a v důsledku toho nacisté zavraždili jeho ženu, sestru mé babičky.

FRANTIŠEK BENEŠ

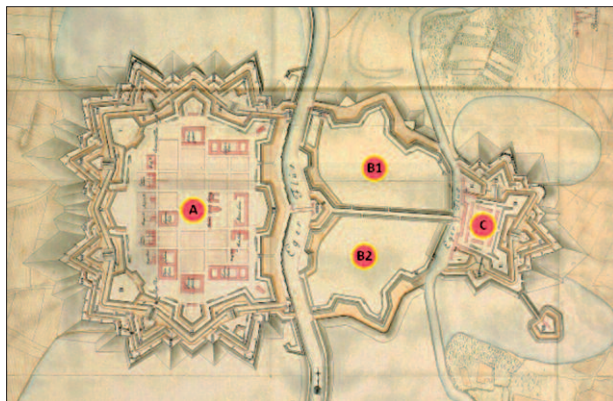
Vybudování terezínského pevnosti bylo součástí reakcí na války o dědictví rakouské. Před třemi stoletími byla konečně uznána platnost *Pragmatické sankce o posloupnosti nejjasnějšího arcidomu rakouského*, výnosu vydaného rakouským císařem Karlem VI., ustanovujícího nedělitelnost habsburských držav a v případě vymření mužské linie Habsburků nástupnictví linie ženské. Vydán byl v roce 1713 a prosadit jeho uznání nebylo snadné. Například v zemích Koruny české trvalo přijetí sedm let, v zahraničí ještě mnohem déle. Po Karlově smrti přesto vypukly války o dědictví rakouské, v jejichž důsledku Království české přišlo o Slezsko. Pomáhat chránit severní hranici habsburské monarchie před rozpínajícím se Pruskem měly dvě nové pevnosti. Jedna na Náchodsku – Josefov, druhá na Litoměřicku – Terezín.

10. října 1780 přijel na staveniště druhé z budoucích pevností císař Josef II., aby tu položil její základní kámen. Na počest jeho matky byla pojmenována Terezino město – Theresienstadt, česky Terezín. Výstavba trvala deset let a pracovalo na ní 14 tisíc lidí ze všech částí Rakouska. Opevněná plocha zabírá na 400 hektarů. Náklady na stavbu překročily 10 milionů zlatých. Jde o ohromující dílo, vrchol pevnostního stavitelství z konce 18. století. Jeho část stojí v původně bažinatém terénu na dubových pilotech a roštích s kamennou výplní. Podzemní chodby měří bezmála 30 kilometrů! Uvnitř pevnosti vyrostlo město, život jeho civilních obyvatel úzce souvisel s přítomností vojenské posádky. Paradoxně však proto, že šlo o špičkový obranný systém, v boji se terezínská pevnost nikdy neuplatnila, nepřátelská vojska ji raději obcházela.

Komplexem protéká Ohře, jejíž řeciště muselo být umělé napříměno. Na levém břehu se rozkládá Hlavní (Velká) pevnost, pozdější ghetto Terezín. Jeho pravém leží Malá pevnost, za protektorátu využívaná jako věznice gestapa. Věznicí, ale vojenskou, byla už za Rakouska, kdy zde byla držena řada odpůrců režimu, za Velké války například známý atentátník Gavril Princip, který tu i zemřel.

Malá pevnost

V červnu roku 1940 v Malé pevnosti gestapo zřídilo svou policejní věznici. Drželi tu většinou členy odbojových skupin, politické odpůrce, sokoly, za heydrichiády roudnické studenty a příbuzné a podporovatele atentátníků. Věznění tu byli i členové mojí rodiny, sestra mé babičky Marie Mattasová a její muž Josef Mattas, odbojář z 2. lehké tajné divize působící na Plzeňsku.

Historický plán pevnosti (z www.pevnostterezin.cz):

A = Velká pevnost (pozdější ghetto);

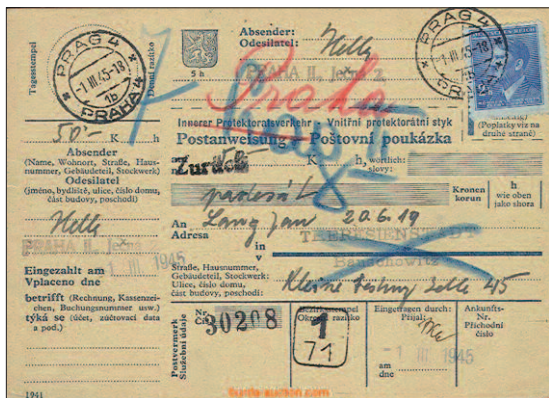
B = opevněné části mezi oběma pevnostmi;

C = Malá pevnost (za protektorátu věznice gestapa).

Dopisnice a ústřížek balíkové průvodky odeslané vězni z Malé pevnosti. Na dopisnici je vytištěno poučení – výňatek z vězeňského řádu, že každý vězeň může jednou měsíčně obdržet a odeslat dopis nebo dopisnici. Obálky musejí být bez vložky a nesmí k nim být přiložena poštovní známka. Dopisy mohou mít nejvýše 2 strany po 15 řádcích, musí být psány inkoustem a dobře čitelně. Dopisy vězňům, kteří zde už nejsou, nebudou přeposílány. Balíčky s potravinami nejsou přípustné. Zaslání peněz je povoleno do 50 K měsíčně.

Odesilatelem balíku byl Jan Mandík, který v Terezíně v době svého uvěznění tajně složil řadu básní, vydaných po válce ve sbírce Viděno mřížemi. Básně z vězení.

Poštovní poukázka na 50 K (což byla nejvyšší částka povolená měsíčně), zasláná vězni do Malé pevnosti. Byl jím Jan Lang, pětadvacetiletý student teologie, který po válce odešel do Londýna a tam jako kněz za peníze, které dostal od německé vlády jako odškodnění za věznění v Terezíně, založil krajanské kulturní a církevní centrum Velehrad, v němž pak více než půl století pomáhal českým exulantům.

Jejími příslušníky byli především poštovní úředníci a bývalí českoslovenští důstojníci.

U pošty pracovali i Mattasovi, Marie byla poštovní asistentkou v Plzni, Josef byl stavebním technikem v plzeňském telegrafním úřadu. Na poště se seznámili, vzali se a měli malou dcerku Haničku. Na jejich tragický příběh se v naší rodině nezapomnělo. I o čtyři generace později se o něj zajímají naše děti. Můj synovec Adam Oleksák mu věnoval výzkum ke své gymnazijní seminární práci, při němž propátral mnoho dobových pramenů a shromáždil velké množství informací. Některé jsem rád použil při přípravě tohoto článku.

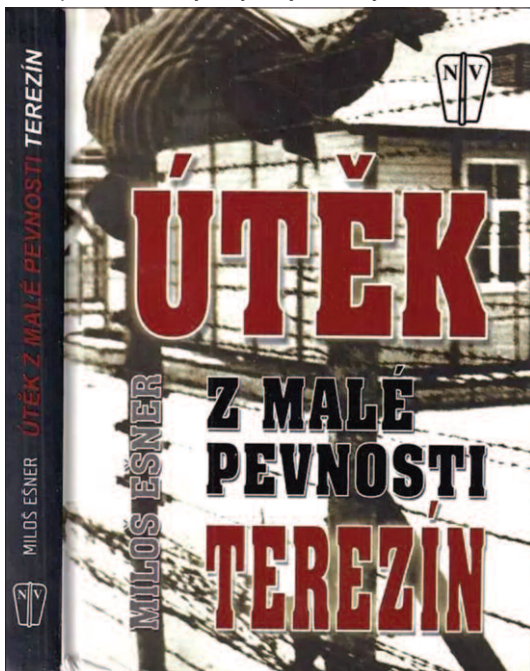
Po vzniku protektorátu se Josef Mattas zapojil do odboje. Nejprve působil v Hnutí plzeňských pošťáků, v němž se řada zaměstnanců hlavní pošty a telegrafního stavebního úřadu v Plzni zaměřila na využití pošty a telegrafu pro odboj. Pomáhali při doručování ilegálních tiskovin, důvěryhodným osobám montovali náhradní zařízení do rozhlasových přijímačů, umožňující poslech zahraničního vysílání, pokud se jim to podařilo zjistit, ničili anonymní udání, poškozovali telekomunikační zařízení, odposlouchávali a narušovali hovory pracovníků nacistických úřadů a získávali důležité politické, hospodářské a vojenské informace, které předávali pražské odbojové skupině Kapitán Nemo.

V létě 1942 však byli mnozí poštovní zaměstnanci odbojáři zatčeni a sedmnáct z nich bylo popraveno¹⁾. Začátkem roku 1943 vznikla v západních Čechách nová odbojová organizace, 2. lehká tajná divize, která měla v souvislosti s očekávaným otevřením západní fronty připravovat povstání. K jejímu čtyřčlennému vedení patřil i Josef Mattas. V létě roku 1944 však došlo k rozsáhlému zatýkání jejích členů, kterému Mattas neunikl. Po brutálních výsleších byl uvězněn v terezínské Malé pevnosti, kde čekal na popravu. V této bezvýchodné situaci se spolu se dvěma dalšími odbojáři, Milošem Ešnerem a Františkem Maršíkem, rozhodli z

Malé pevnosti uprchnout. O to se před nimi pokusilo i několik jiných vězňů, všichni však byli dopadeni a pro výstrahu ostatním nacisty umučeni.

Pozdě večer ve středu 6. prosince 1944, na svatého Mikuláše, využila trojice vězňů nepříznivého počasí, kdy ostrážitost stráží ochabla. Překonali valy a spustili se do vodního příkopu. Foukal prudký vítr, padal sníh a ve tmě nebylo slyšet ani vidět nic. Museli překonat bažinaté příkopy, po krk v ledové vodě, všichni navíc ve velmi špatném zdravotním stavu, po sadisticky vedených výsleších, zesláblí z podvýživy. Přesto v sobě našli dost odvahy a síly a cestu ke svobodě nevzdali.

Přípravu útoku, jeho dramatický průběh i smrtelné nebezpečí (nejen pro ně, ale i pro všechny, kdo jim pomáhali) následně skrývání po letech popsal v knize *Útěk z Malé pevnosti Terezín* jeden z jeho účastníků Miloš Ešner. Jeho i Maršíka nacisté na sklonku války vyptávali a zatklí, ale Mattase se jim dopadnout nepodařilo. Okupaci nakonec přežili všichni tři. Jejich útěk z Malé pevnosti, nejproslulejšího nacistického vězení na našem území, kde všechny ostatní pokusy vězňů selhaly, vstoupil do historie jako jediný zdařený.

Mattasovu ženu Marii, mladší sestru mé babičky, však nedlouho po útěku jejího muže z Malé pevnosti v Terezíně německý Zemský soud v Praze „za podporování Říší nepřátelských živlů“ (jednou přinesla jídlo jinému skrývajícím se odbojáři!) odsoudil k trestu smrti a v polovině února 1945 byla sřata gilotinou v pančrkrcké sekýrárně. Zbyla po ní třiletá dcerka Hanička...

K obrázku na následující dvoustraně:

3. prosince 1988 vyšel v příloze Rudého práva Haló sobota obsáhlý článek popisující zmíněný útěk z Malé pevnosti a obsahující rozhovor s tehdy už osmdesátiletým Josefem Mattasem. Vzhledem k velkému rozměru tehdejších novin vychází text značně malý a k jeho čtení bude třeba použít lupu. Jde však o důležitý pramen, proto jej přetiskujeme.

¹⁾ Za správnější bych ve všech těchto i dalších případech považoval uvádět zavražděno (ať už přímo, nebo v důsledku rozsudků justice zločinného německého národně-socialistického režimu).

V čase, kdy si naše země připomínala sedmdesát let od zrodu Československé republiky a půl století od zbabělé mnichovské smlouvy, jsem stál na silnici v krajině pod Řípem. Před mě půda neschází, a dával se do cibulových vůní terezínské Malé pevnosti. Ve svých ponurých kobkách žalovala a trýnila desítky tisíc zubožených heftlíků z celé Evropy i ze zámoří. Hřbitov a kaštanová alej, směřující k hlavní bráně, vydechovaly mokrým, obkládkám slávy povonutí, v sychravém podzimu zvláštní aroma. Bylo v něm cítit závan hrůzné minulosti, jež do zoufalé nepěstě drásat srdce a nervy člověka: pach bahna, krve a slz.

Malá pevnost bývala za nacistické krutovládě policií věznic pražského gestapa. Střežící sýpekůlci lále v lehm okolo svých kobek možlo mžit pokami Labem a Ohří od stěn tábora smrti děsivé zvuky. Svírali jim hrud a omračovali mozek. To lidstvo se tam zpozdí ze svých hřbitů, říkali a bážili hřbitvů k místu střeženého hoře a zločinu.

V ztrozených lidech v Malé pevnosti se však vzrůstala statečná rozhodnutí. Zoufalý vzor. Pokoušeli se o útek z terezínského pekla. Prokázali šílenou odvahu. Vždyť dostal se ven z lágru znamenalo obelstít stráž na věžích kulometů. Zdeci vyspěl valy a překonal zavodňovací kanály a močály. Prokrouzlou protektorátním územím, plným nástrah. Pokusy vězňů získat svobodu končily nezdarem. Uprchlíci byli buď okamžitě, nebo po čase dopadeni.

Například na podzim roku 1941 se odhodlal k úniku vězeň Binder. Pracoval v dílnách a měl tak dobrou příležitost zhotovit si p.kličku. Těmi si pak v noci otevřel branku a zmizel z lágru. Chytli ho a surově zbili. Mnohem horší osud potkal mladého vězeň Františka Soukupka, který v květnu 1942 na noční smůle v zámočnické dílně sebral klíče, odemkl si boční branku a utekl do brdských lešů. Dlouho volnosti neužíval. Nacisté Soukupka dopravní spádky do Terezína a dozorcí ho tu bestialně zbili. Následně je potom vhozen na samotu a koncem června svými mučitelé pravděpodobně ukřeceni. Matka Soukupova měla možnost tajně vidět v rakvi svého umláceného syna. Vypověděla, že byl sám podlitina, měl vyražené zuby a tržné rány na hlavě, přelínané žlutou rozkořepí prázdnou.

V létě čtyřicátých let se podařil zázračný kousek komunistickým odborářům Adolfo Szinayovi a Ladislavu Malému, vězněným na samotkách. V jedné z neobestřených samotek byla vyvíjena mrť. Po několika dnech noci z 10. na 11. července se oběma postihlo proniknutí do této cely, skýpající šanci úniku. Zřejmě nebyli v pořádku zámky jejích cel, jež snad mohli otevřít na broušenou klíč. Odstředili mrť, protáhli se okénkem z povytáčených prostěradlech a dokáž se spustili do příkopu.

Paralelně Szinay je však vždy zatčen a vrácen nazpět. Dozorci ho na malém dvorku pevnosti vedle samoty světočného do naba položí přes špalek na šipitání dříví a zurví zemětlá klacky. Paralelně utouhčím se objeví v terezínském ústředním matejce: Heinrich Jockel, Anthon Malloth, Stephan Rojko, Willi Schmidt...

Pracovnice historického oddělení Památníku Terezín Ludmila Chládková nás provedla po trojitém terezínském ústředním matejce. Ukazuje kout, kde dozorcí Szinaye zvěstky ubíjeli. Kout byl tehdy potřísněn krví a na zemi se vylily hole sadistů, kteří řezali žijící oběvi do samotky. Tady porazil Rojko Szinaye. Dostalo se mu přetožení. Matka šleštěna více přeje. Došlo se do Prahy, kde mu pomáhal přetáhnout z odboje. Na Hlávčkově mostě ho však v září 1944 potká smůla — drůdné gestapa. Tá Malého pozná a pokouší se ho zatknout. Přivolel si protektorátní četníka. Policie postihla Malého do nohy. Neschopnou útek, odbojář je zadržán a z vězeňské nemocnice pak převezen do Malé pevnosti a v prosinci zde popraven.

Ludmila Chládková nás zavádí na čtvrtý dvůr. Spatřujeme tehdejší celu číslo 38, z níž se na jaro 1945 pokusilo utéci ve skupinách několik vězňů. Organizátorů úteků byli mladenci z Benešova. Narostla jim křídla sebedůvěry, když postihli, že okénko nad dveřmi jejích kobky měl vyvíjený dva pruty mrť. Jeť se deť odhodlali. Útek začal 3. března brzy ráno. Odvážlivci museli nejprve namáhavě vystoupit na střešnici cel a potom na valy pevnosti, mlt se na pozoru před světlometem stráž. V první dvojici přecházel Ladislav Símek a Rudolf Vondrášek. Chlapci hlavoč překonali valy a skočili do příkopu.

Další dvojici se vedlo špatně. Stráž, jež zřejmě zaujal podezřelý hluk, reflektorem osvětlil přečasně dvůr. A po střese osvětlil blesk Ewina Schmidta. Vypálili ze zbraně a zastřeli ho. Zburcovat dozorcí vpadli do cely osmáctičtí a brutálně v ní vězně ztloukli. Se Schmidtem a ještě třemi vybranými neobžijí — mezi námi patřila také žena — katáně nemilosrdně zúčtoval po výstřelu je ve výškové dvůr zastřelil.

Nedržetější se však vypořádali s Símkem a Vondráškem, které chytily za několik dnů. Na terezínském malém dvorku je světočeno před samotkami příšerným způsobem. Mrtvé jejich těla zůstávají slápnouti. Krví utoučenci viseli na žebřících. Také ostatní

vězně, kteří se připravovali k úniku, dozorcí střelili. Jeden z nich narazil podlehl. A druhé sčes mučení uprchlíků pokračovaly dále. 8. března 1945.

Jak píše historik doktor Jaroslav Joz a v knize Malá pevnost Terezín, dozorcí opět vyvedli vězně na dvorek: »Vondrášek a Símek byli v té době v hrozném stavu. Vondrášek byl v agonii nebo již dokonce mrtvý a Símek šílený bolestí ho takhle za sebou na tetřu, jím byl k sobě připoután. Dozorci dali vězňům, kteří se připravovali na útek, příkaz, aby své kamarády ukamenovali. K tomu hroznému činu jím přinesli na dvorek kameny. Símek volal na své kamarády, aby ho zabili, nemohl již hrozné utrpení vydržet. Dozorci dali vězňům rozkaz, aby kameny házeli na končiny v trupu. Ve svěm sadismu chtěli ještě utrpení prodloužit. Tomu však již chlapci nevyhovli a ukončili hrozné týrání.«

Navzdory otřesným barbarstvím byla přece jen touba terezínských vězňů po svobodě silnější než strach z následků dopadení. K úniku se většinou rozhodli ti, kteří už neměli co ztratit, jím stejné brozila fyzická likvidace. Trestu smrti se v Malé pevnosti obávali i tři kulmeti — Josef Mattas, Milos Eisner a František Maršik. Objeřití. Zatčení členové druhé lehké tajné divize, napojené na ilegální štábe NEMO v Praze. Tém třem se podařil útek s kasematem terezínského pekla. Jejich čín je naprosto věrohodné přikázat a zdokumentovat.

Hlavním iniciátorem husarského kousku byl Josef Mattas, dnes osmdesátiletý muž, a nímž jsme hovořili v Plzni-Božkově na zahrádě jeho domku. Z trojlístku kamarádů již žije pouze on. Na naši prosbu, zda by s námi mohl zajít do Terezína a osobně ukázat trasu jejich úniku, odvážlivci odmítli: »Už nikdy se tam nechci vrátit. Navíc mi to neudělí máj zdravotní stav.«

Před očima se nám odvíjí dějství Mattasova dramatického zápasu na život a na smrt. Bitva hrdinů. Za okupace bydlel v obci Dolany a pracoval jako státní technik v plzeňském telegrafním úřadu. Frečtím se vynikal i v záležitostech vojenské povahy. Pro ilegální spolupráce pracovník obstarával také mapu se zakreslenými letištními plochami nacistické luftwaffe. Byl v ní zaneseny i další oběky a pozice vojsk. Důležitou maza dostal z Plzně spolubojovníkem do Prahy, vězvanou do desek Erbenovy Kytice.

Gestapěci slídilové se práce jen dostávají Mattasovi a sloupce. A 12. června 1944 před pátou hodinou ranní ho zatýkají na cestě u žitného pole za vsí Dolany, kam stáli ubíhnutí po záhau domku jeho rodičů. Gestapáci vyruv Mattasovi pistol. Ten totiž vůl raději sebeobětoval a nestříl, neboť si uvědomil, že by za to mohli vyvržít celou jeho rodinu. V poutech je zavedl a zkrvavený dovedl do drůdných pátého gestapa výslechu. Stávř, zřekner a Haase znovu a znovu tvou stejné otázky: Kde je Ferrar? Kde je Krejčík? Kde je Bureš?

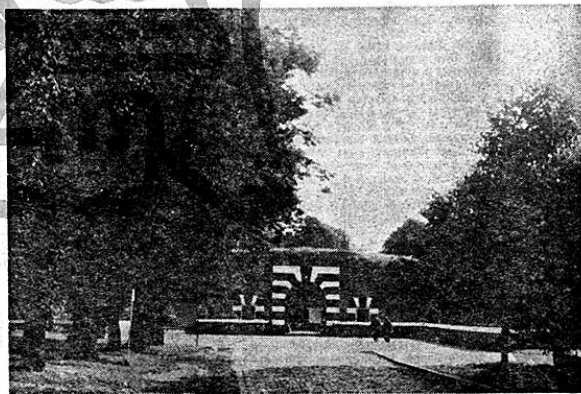
Mattas ne a nikoho neprozradil. Kopou a mlátí do něho, až se vllí po podlaže, až mu jiskří v očích. Několikrát zatřavlece omračil. Ale vždy ho sklenici vody, vyčmrstí do očí, znovu přivodí k vědomí. Takhle ho trýskají ve dne i v noci. Téměř půl druhého měsíce. Zvlášť Fleischer vynikal v mláčet Mattase. Byl hoden svého přílehavého jména Fleischer, jež v češtině znamená — feník. S oblibou útkali nejvíce s Mattasem. Po takových nádech býval Mattas sám podlitina a nohy v kolennou měl zdupané a otékaly jako pytle.

Jindy ho mučitelé vytáhli za línce. Mrtšili s ním na dřeť oké schoditš, po něm leželi po hlavě do přízemí. Tady již stál s cynickým šklebem ve tváři strážník. Lámanou češtinou se Mattasovi vysmíval: »A, chebeche, Mattas, už zaš bejt mlt rozsekanej preteř? Když se pak zcela vyčerpaný probírá z mrátek, zaslechné kobost polohánsé volat: »Mattas, Mattas...« Toporná vlna a dokouř se k podávavému okénku stravy ve dveřích cely a zábládné známý obličej. »Já jsem kus. Nebojte se, neprozradím vás.« Byl to Anatolij Bech, kterého Mattas před zatčením přechovával v dolanském domku. Becha nacisté dopadli a v plzeňské trestnici dále konkrat. Přinesl Mattasovi napit dvě sklenice vody a nějaké tabletky.

Po jednom z krutých výslechů, kdy se ho ptali na to, jak docházeli do Černic k Benišům, Mattas stále zapírá, že nikam nechodil a Ženíškovy vůbec nezná. A náhle se otevrou dveře a z chodby po místnosti s mučeným Mattasem vejde sám Ženíšek. Klekne na zem k zhroutčenému a netečnému Mattasovi, ztýranému k nepoznání, a domlouvá mu: »Vždyť mě pece znáš. Nezapírej. Přiznej se, že jsi k nám chodil, nebo tě dooběd, umřeš.« Takto byl uváděn i některými dalšími spoluprácevníky, kteří neunesli mučení. On však vydržel.

Po převezení do terezínského Malé pevnosti výslechy Mattase neustávaly. Plzeňští gestapáci v nich pokračují i tady. Od rána do večera musel Mattas sít na takzvané »maléku prvního dvůr u zdi vzedřeh. Při jedné takové perzekuci, kdy už tyran o jeho tělo zpřerážel všechny klacky, gestapák Haase přiskočil, ke kamnům, uchopil pohrabě a zběstě jím fňal Mattase. Když po okně Mattas viděl kamenný sloup, který se Mattasem a bývalým vězňem mu připomínal

ÚTĚK Z TEREZÍNSKÉHO PEKLA

Hlavní brána Malé pevnosti Terezín.

Foto autor

krutost s pohraběčem, zločinec se hájil: »To bejt jen mákšle železo...«

Po líném žtškém výslechu dozorce Mende posadil zbitého Mattase na kanálku do dřevu a přimnul ho držet na předepřezných rukavicih Mattase. Frečtím se vynikal i v záležitostech vojenské povahy. Pro ilegální spolupráce pracovník obstarával také mapu se zakreslenými letištními plochami nacistické luftwaffe. Byl v ní zaneseny i další oběky a pozice vojsk. Důležitou maza dostal z Plzně spolubojovníkem do Prahy, vězvanou do desek Erbenovy Kytice.

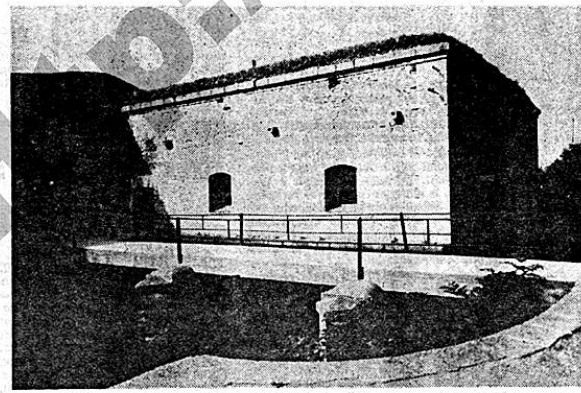
V Malé pevnosti je také žalovná Mattasova žena Marie. Když v září 1944 Josefa vyvedou spoutaného na rukách i nohách ještě s dalšími restancí, aby je odvezli do Prahy na Pankrác, naposledy spatví svou ženu v terezínském ústředním matejce. Stáli si letmo povědět jen několik slov. Jak se mlují, jeho životní družku pak 15. února 1945 zastřelila povrpk Četa na kobylské střešnici. Doma zůstal osvěřil drobeček třitřítá dcera, Hančička. A také v Mattasových papírech se sklenila výlořdná poznámka: NAVRAT NEZÁDOUCI.

Na Pankrác ho dali do cely se dvěma osouzenci k smrti. S nimi očekával svůj konec. Mattase upoutal bývalý československý armády. Netuší, sčotí, upoutá hie nlt před sebe a potůd se modlí. Před vltou býval kapelníkem dmského orchestru Markov v Praze. Třívá ponorost pankrácké kobky vězňů psychicky drtí. Major najednou vstal, pobíhal celou. Nervozitou přenesl

u Mattase, jenž se k němu přidal. Když se uplatil zahledl na suk v podlaže s podobou lidské hlavy, major vyhrkl: »To je Čertil.« A duchem nepřítomně se usmál. »Máš pravdu,« phtkel mu Mattas. Štěrbiny a praskance v matbě na zdi jím zase vytvorily podobu Roosevelta. Tak je šálily myšlenky zdrcovaného mozku.

Konec však stále nepřichází. Po dalších surových výslechích na plzeňském gestapu a konfrontaci se švagrem Fanclem opět Josefa Mattase deportují do Terezína. Je také zatčen do komanda s lidovými vězmi na káčení vrb v močále při Malé pevnosti. Pro slabé, podvýživné ubožáky to byla tísnáská práce, neboť stromy mly až metrové průměry kmenů.

A mezi lidskými mlatohami pobíhal esácký zloduch s čvachatými holinkami, mával dlouhým kleckem a fval jeho pomínutí: »Lás, lós...« Dokázal ztřískat čtyři Zidy tak, až jim z tváří visely čáry kůže. Tonkrát v močále Mattas uktočil a špatně šlap, povdru si nohu v kotníku. Okřákl mu otok jako bačkora. Zatímal bolest zub, a přemáhá se, aby na sobě nenechal znát, jak je zchromlý. Mohli by ho i zlikvidovat. Vybevi si totiž osud svého přítele Kohla z Rakovníka, který chodil s ostatními vězmi pod samopaly esácků do litoměřického přístavu vykládat z železničnických vagonů zboží do lodí. Lámal i skálu v podzemní tvárně Richard pod plenou Bídnic. Při jednom pochodu z galejnické práce do Te-

Pohled na tehdejší státní limonády se doba zamítavoující okry u taktoané Krandu Mattas, Eisner a Maršik. Před státníou vidíme mástpek přes kanál. Pod ním se ve okně Mattas i vězni nejprve ukryli. Foto archiv Památníku Terezín

Židovské ghetto ve Velké pevnosti

Tahle rodinná tragédie mě po letech přivedla i k zájmu o terezínské ghetto. Jeho vzniku a historii jsme se s Patricií Tošnerovou podrobně věnovali v Monografii *Pošta v ghettu Terezín*, která postupně vyšla ve třech vydáních, dvou tiskem (Profil, 1996 a Pofis, 2004) a jednou elektronicky (na www.frantisekbenes.cz, kde se s ní zájemci mohou zdarma seznámit).

Pro nás filatelisty je nejznámější připomínkou poštovního styku s ghettem připouštěcí známka pro balíky a balíčky do Terezína.

Oficiálním dokladem o jejím zavedení byl výnos protektorátní poštovní správy z 5.7.1943.

Balíky a balíčky do Theresienstadtu.

Úřad „Zentralamt für die Regelung der Judenfrage in Böhmen und Mähren“ dohlíží na poštovní styk Židů umístěných v ghetu Theresienstadt. Aby se omezil balíkový a balíčkový styk, zavádí se s účinností od 10. 7. 1943 pro balíky a balíčky určené Židům v ghetu Theresienstadt zvláštní známka o připuštění podle níže uvedeného vzoru.

Známky o připuštění bude vydávati velitelství tábora Theresienstadt (Lagerkommandantur Theresienstadt des Zentralamtes für die Regelung der Judenfrage in Böhmen und Mähren) v omezeném množství Židům, kteří jsou v ghetu a ti to je mohou zaslati svým rodinným příslušníkům, bydlícím v Protektorátu Čechy a Morava.

Známky o připuštění musejí býti nalepeny u balíků na balíku samém, u balíčků poblíž výplatních známek. V každém případě se musejí oraziti denním razítkem. Protektorátní poštovní úřady směřují podle toho přijímat k dopravě jen ty balíky a balíčky pro Židy v ghetu Theresienstadt, které jsou polepeny známkou o připuštění.

Balíků a balíčků pro Židy v ghetu Theresienstadt, které pocházejí z míst ležících mimo Protektorát Čechy a Morava, se tato úprava netýká. Tyto balíky a balíčky nemusejí býti opatřeny známkami o připuštění.

(Č. 22.663-I/1 z 5. července 1943.)

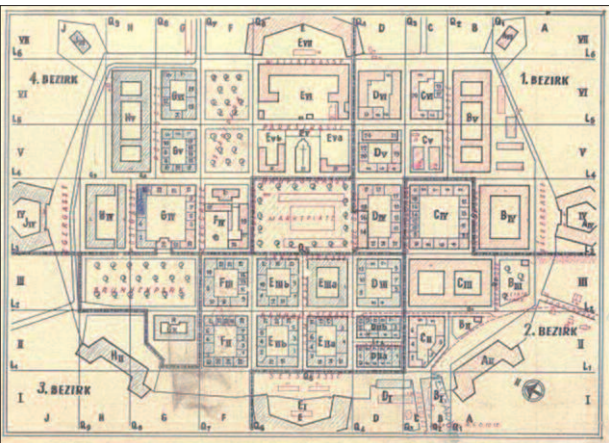
Důvody, proč bylo používání známky zavedeno, byly v oficiálních výnosech a dalších materiálech maskovány. Její předávání nebo zaslání budoucím odesílatelům balíkových zásilek v protektorátu bylo vícenásobně evidováno. Zdá se, že tato evidence, navenek sloužící bezproblémovému doručování zásilek vězňům v Terezíně, mohla být prostředkem zprůhledňujícím říšské bezpečnostní policii styk obyvatel protektorátu s vězni v ghettu. Oč nepřiznává se pro říši vyvíjela situace na frontách, o to více záleželo, aby na obsazených územích zůstal zachován klid. Protektorátní území navíc pro říši představovalo důležitou hospodářskou a výrobní základnu. Veškeré náznaky nepřátelství či nesouhlasu s nacistickou mocí nebo její ideologií byly bedlivě sledovány. Osoby se Židy sympatizující nebo i jen soucítící mohly být jednou z méně „stabilních složek“ protektorátního obyvatelstva. V tisku byly takové osoby označovány za „židomily“, s pohrůzkou drastických následků (jak naznačuje článek z dobového tisku).

Se židomily jako se Židy!

Domníval-li se někdo, že se při řešení židovské otázky zůstane jen u označení Židů žlutou hvězdou a že návrhy na jejich vystěhování z českých měst zůstanou podle starého zlovyku v kancelářských šuplících, ten se strašně mýlil. Záležitost vzaly nyní do rukou říšské úřady a to je zárukou, že otázka bude vyřešena naprosto nekompromisně. Židé od arijského obyvatelstva izolováni budou a k prvním krokům bylo už také přikročeno. Zřídí se pro ně ghetta — jak jsme před časem navrhovali — a tam se budou Židé muset dát konečně jednou do práce, aby si v y d ě l a l i na živohyť. Podle toho se musí zaříditi i ti naivní lidé, kteří se s nimi dosud bavili. Styk se Židy byl jasně označen za protiríšskou činnost. Tím je řečeno, že se židomily bude jednáno stejně jako se Židy. Dokážeš-li se s nimi bavit, půjdeš s nimi do ghetta! Dodatečný nárek nikoho nezachrání!

Když byla většina protektorátních Židů deportována do Terezína a jiných táborů, část zásilek, i když tvořily jen malé procento, posílali čeští obyvatelé, kterým vězňové prosby o nejnutnější potraviny a základní potřeby adresovali. Před zavedením připouštěcí známky na balík nebo teoreticky možné odeslat zásilku pod falešnou nebo neúplnou adresou, jak alespoň zpočátku dosvědčují seznamy neodbytných balíčků a balíků neznámých odesílatelů. Žádný protektorátní poštovní výnos nepřikazoval poštovním zaměstnancům ověřovat při podání zásilky totožnost jejího odesílatele.

Tato možnost zavedením připouštěcí známky skončila. Na příkaz Ústředního úřadu pro řešení židovské otázky vedly židovská samospráva v Terezíně a Židovská rada starších v Praze pečlivou evidenci žadatelů a příjemců připouštěcí známky. Citovaný poštovní výnos o zavedení známky svou vážní formulací o „dohlížecí úloze na poštovní styk s Terezínem“ signalizoval, že úloha Ústředního úřadu pro řešení židovské otázky nebyla jasně pojmenována. Úřad byl ve služebním styku s velitelem bezpečnostní policie a SD v protektorátu a všechny shromažďované informace mohly být využívány pro policejní účely. Nezanedbatelná je i skutečnost, že část židovského osobního majetku byla tajně uschována u českého obyvatelstva a některé zásilky do Terezína a Birkenau byly z těchto zdrojů financovány. I toho si jistě byla říšská policie vědoma.

Dobový plán ghetta ve Velké pevnosti, zřejmě z doby „zkrášlovací akce“ před návštěvou delegáta Mezinárodního výboru Červeného kříže (z www.holocaust.cz).

Nutnost použít známku pro zásilku a přesná evidence jejich příjemců způsobily, že se jich v době protektorátu dostal mezi filatelisty jen nepatrný počet a pro většinu sběratelů byla nedostupná. Až na výjimky o ní nejspíš ani nevěděli, psát o ní a inzertovat její nákup byla německou cenzurou zakázáno.

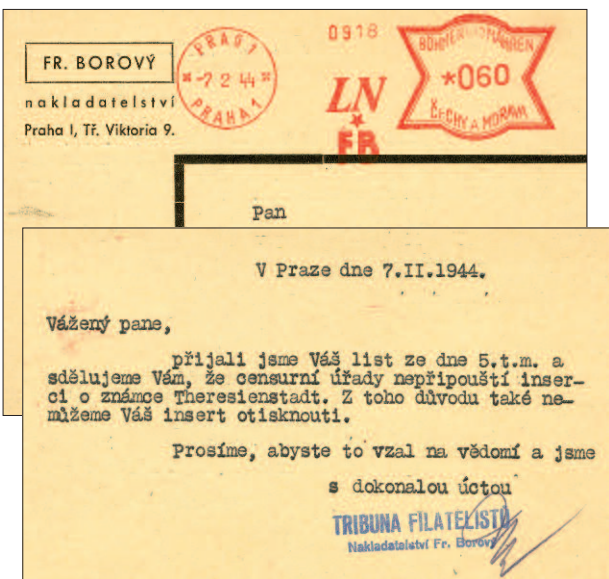
Situace se změnila až ve druhé polovině roku 1945, kdy se na trhu objevilo větší množství neupotřebených připouštěcích známek pocházejících snad z nepoužité zásoby výdejny připouštěcích známek Židovské rady starších v Praze či ze zásoby Ústředního úřadu pro řešení židovské otázky, a jisté množství známek razítkovaných i známek neupotřebených bez lepu, údajně nalezených na německé komandatuře v Terezíně. Určité množství použitých známek ze svých zásilek si přinesli i osvobození terezínští vězňové, nepoužité známky zbyly i některým příjemcům známek v bývalém protektorátu, kteří je již ke konci války nestačili či nemohli použít k odeslání balíku.

Po osvobození se v Československu na terezínskou připouštěcí známku začalo pohlížet zejména jako na dokument těžké doby, s filatelii související jen okrajově, a filatelistické autority se k jejímu sbírání stavěly odmítavě. Po roce 1948 pak byla novým režimem zahrnuta spolu s ostatními protektorátními známkami mezi „materiály propagující nacismus“ a v důsledku toho vyloučena z veřejného obchodování a vystavování. Šlo samozřejmě o absurdní opatření, které však Poštovní filatelistická služba a Svaz filatelistů po desítky let dodržovaly.

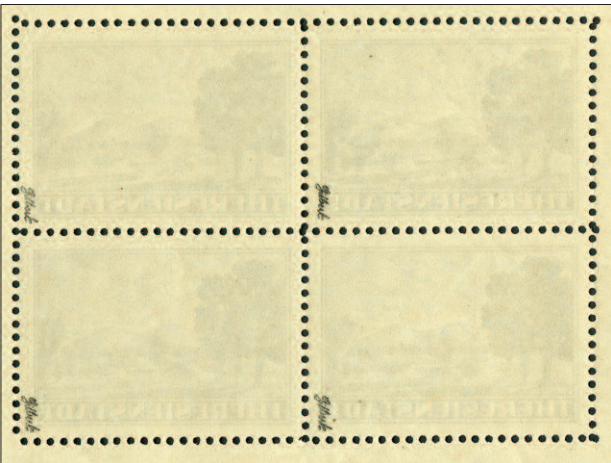
Ke změně došlo až v polovině 80. let. Tehdy jsem v Pofisu pracoval jako vedoucí obchodního oddělení a do nově zavedených aukcí nám byla nabízena i korespondence související s koncentračními tábory a terezínským ghettem, vedení podniku se však obávalo, abychom jejich zařazením neporušili dosud platné přepisy. Mohli jsme je tedy nabízet jen zahraničním zákazníkům Artie, ale ne na tuzemském trhu, což mi připadalo škoda. V duchu starého rčení, že než na kovářička je lepší obrátit se rovnou na kováře, poslal jsem poněkud troufale dotaz přímo zákonodárci, tedy na Federální shromáždění, zda se i na tyto materiály vztahuje příslušný paragraf trestního zákona. Že jsou nám nabízeny přeživšími nebo pozůstalými po nich a nám se těžko vysvětluje, proč by měly být společensky nebezpečné a jejich publikování a prodej protizákonné. Můj dopis kupodivu nezapadl a do Pofisu zanedlouho přišla odpověď z právního oddělení parlamentu, že Federální shromáždění sice není institucí, která by měla vykládat zákony, ale i tak nám sdělují, že terezínskou připouštěcí známku i korespondenci související s ghettem a koncentračními tábory nepovažují za propagaci nacismu, i když je na nich třeba nalepena známka s Hitlerem a otřetěno razítko se svastikou – jde o doklady utrpení za okupace. Díky tomuto stanovisku se podařilo překonat obavy, které v Pofisu v této věci dosud panovaly, a terezínské známky a další doklady jsme začali nabízet i tuzemským sběratelům.

Trh byl v té době už dávno zaplaven padělkami terezínských známek, vzniklými zřejmě nedlouho po válce. I když byly poměrně jednoduché, zákaz o připouštěcí známce publikovat a vystavovat je způsobil, že většina sběratelů padělky neměla s čím srovnat, a někteří ani nevěděli, jak pravé známky mají vlastně vypadat.

Bylo však na koho se obrátit, pravé známky po desítky let spolehlivě ověřoval znalec Rudolf Gilbert. I tak se to ale neobešlo bez sporů, protože na některé

otázky měl až do druhé poloviny 80. let odlišný pohled německý znalec Max Mahr. Ten zastával názor, že tiskové listy připouštějících známek tištěné z desky o čtyřech známkových polích, se řádkovým zoubkováním 10¼, na listech papíru stejného rozměru jako tiskové listy o 25 známkách, jsou dodatečné, po válce vytištěné patisky zhotovené právě Gilbertem.

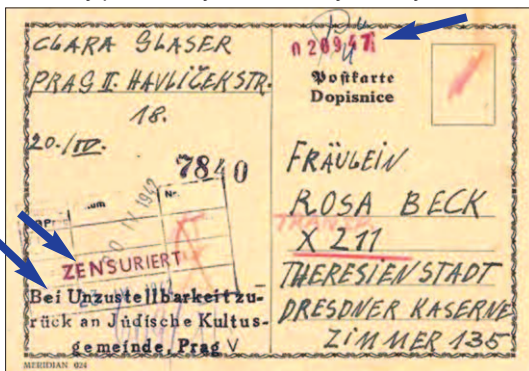
TL se čtyřblokem známek s Řz 10¼ a detail z něj.

Jeden tiskový list se čtyřmi známkami s Řz 10¼, ověřený Gilbertem jako pravý, dokonce Mahr označil svou značkou jako padělek. V důsledku sporu o náhradu škody za takto označený list, který byl předtím prodán jako pravý v aukci Pofisu, proběhlo v roce 1985 v Praze za Mahrový přítomnosti (Gilbert už byl mrtev, zemřel koncem roku 1984) podrobné srovnání papíru, lepu, barvy a tisku známek se Řz 10½ pocházejících z tiskových listů o 25 známkách, a známek se Řz 10¼ pocházejících z tiskových listů o 4 známkách. Posloužil k tomu unikátní obsáhlý soubor zkusmých tisků a celých tiskových archů připouštěcí známky zapůjčený jedním soukromým obchodníkem se známkami.²⁾

Výsledkem byl závěr, že s výjimkou rozměru zoubkování není mezi oběma skupinami známek žádný rozdíl a jsou identické. Doklady z archivů zpřístupněných po roce 1989 pak potvrdily, že známky s oběma rozměry zoubkování byly zhotoveny v Tiskárně bankovek Národní banky pro Čechy a Moravu v Praze v červnu roku 1943, jako součást celé zakázky na výrobu terezínských známek (podrobně je to popsáno ve zmíněném 11. dílu Monografie z roku 2004).

Po roce 1989 vzrostl zájem o další doklady související s poštovním stykem s terezínským ghettem, což mělo za důsledek, že se hojněji začaly objevovat nejen padělky samotných známek (nejběžnější vyobrazujeme na následující straně), ale i částečné nebo dokonce i úplné padělky celistvosti a různých dokladů souvisejících s poštovním stykem s ghettem. Filatelie o nich už vícekrát psala.

Na fantaskní padělky razítek a kašetů, „doplněné“ na běžné pravé dopisnice z ghetta (například se stvrzením příjmu balíku) nebo do něj adresované, ve F6/2009 upozornil badatel Michal Hauzr. Takové „úpravy“ měly pronikavě zvýšit jejich přitažlivost a tím i cenu. Jeden částečný padělek z jeho článku vyobrazujeme.

Na dopisnici poslanou do ghetta prostřednictvím Židovské náboženské obce v Praze padělatel doplnil další tři razítka.

²⁾ Šlo o Jiřího Hečka který naznačil, že soubor pochází z pozůstalosti Rudolfa Gilberta. Ten jej měl mít od rytce Jindry Schmidta, který v době vydání terezínských známek pracoval v pražské Tiskárně bankovek a odtud prý tyto materiály nějakým způsobem získal. Bližší podrobnosti o původu souboru se mi zjistit nepodařilo. Později šlo o jeden z důležitých pramenů při přípravě Monografie Pošta v ghettu Terezín.

Primitivní padělek 12-bloku známek (známý už několik desítek let), s hrubou kresbou se slitými detaily a nedotisky (přerušené linky v pozadí), se širšími mezerami mezi známkami, na nažloutlém, v průhledu mramorovaném papíru s lepem (vyskytuje se i bez lepu), nezoubkovaný nebo zoubkovaný, nabízen je i rozdělený na bloky, pásy a známky. V mnoha zejména starších sbírkách se vyskytuje místo pravé známky, což naznačuje, že jím v průběhu let byla oklamána řada sběratelů. Zvýšená informovanost o jeho výskytu a o podobě pravé známky v posledních desetiletích způsobila, že nyní je tento padělek nabízen spíše jako srovnávací materiál. I tak by si na něj méně zkušený sběratel samozřejmě měli dávat pozor.

V současnosti nejrozšířenější padělek připouštěcí známky, vyskytující se v celém archu i v částech z něj vytržených. Má hrubší a v detailech slitý tisk, je zoubkovaný nebo nezoubkovaný, ZP 1 je nakloněné. Na slabě tónovaném papíru s lepem nebo bez. Je znám už dlouho a z měnícího se použitého papíru i odstínu barvy tisku lze soudit, že jej padělatel ze stejného tiskového podkladu zhotovuje průběžně, možná i v současnosti. Nabízen je často na velkých prodejních webech a ze znalecké praxe mohou potvrdit, že se jím jako „výhodnou investicí“ nechala oklamat řada kupujících.

M. Hauzr popsal i celkové padělky, vzniklé z neopoužitých dopisnic, obyčejných nebo celinových, na které bylo vše ostatní (texty i razítka) doplněno.

Na obou vyobrazených dopisnicích jsou padělány všechny texty i všechna razítka - přesto našly své kupce.

Poměrně častým částečným padělkem je dolepení pravé známky (většinou poškozené nebo bez lepu) na pravý formulář s výzvou k jejímu vyvednutí, aby to budilo dojem, že s ním byla zaslána poštou. Setkal jsem se ale i s pravým formulářem určeným k zaslání známky, na kterém byl nalepen primitivní padělek známky, a rovněž s padělkem formuláře (zhotoveným na kopírce) s dolepenou pravou poškozenou známkou (proti světlu bylo vidět značné ztenčení jejího papíru).

Známy jsou i „vylepšené“ pravé podací lístky s doatečně dolepenou připouštěcí známkou (poškozenou pravou, nebo dokonce padělanou).

Ještě větší škodu by sběratelům mohli způsobit padělky výstřižků z obalů balíků s nalepenou připouštěcí známkou. Oprávnění odesílatelé lepili připouštěcí známku přímo na zásilky, tedy na balíky a balíčky adresované do ghetta Terezín, takže se upotřebené známky vyskytují buď razítkované, nebo bez lepu (uniklé razítkování, někdy se škrtem tužkou), a vzácně i na různé velké výstřižcích z obalu balíku. To je téma, které si zaslouží samostatné zpracování.

Nejdražší a na trhu jen velmi zřídka dostupné jsou ústřížky balíkových průvodků s nalepenou připouštěcí známkou. Pocházejí z krátkého období těsně po zavedení známky, kdy ji někteří odesílatelé z neznalosti lepli na balík nebo balíček nalepili na průvodku (sám jsem jich za čtyři desetiletí, kdy se o tuto oblast zajímám, viděl odhadem do pěti kusů). V katalogu Pofis má takový ústřížek záznam 40.000 Kč, ovšem kurzivou, takže není vyloučeno, že by například v aukci za něj byla dosažena cena ještě vyšší. To je pro padělatele jistě lákavá částka.

Vyskytují se tedy padělky zhotovené z pravého ústřížku balíkové průvodky (s ghettem ovšem nijak nesouvisějícího), na který byl dolepen padělek terezínské známky. Jeden takový jsem popsal ve F7/2011 a pro snazší přiblížení článků uvádíme na následující straně.

Mnohem nebezpečnější pak jsou padělky ústřížků zhotovené za pomoci pravé známky. Jeden takový byl nedávno nabídnut do jedné přední tuzemské aukce. Její pořadatel však zodpovědně dbá na pravost nabízených položek, a tak mi jej předložil k ověření. Díky tomu se s tímto ústřížkem teď můžeme seznámit.

Padělek terezínské známky na ústřížku balíkové průvodky

Materiály související s holocaustem přitahují pozornost poštovních historiků, badatelů a sběratelů už po desítky let. Mnohé z nich, vzhledem k okolnostem, za nichž vznikaly a byly doručovány, se zachovaly jen ojediněle (a i jejich stav neříká odpovídá tragické situaci, v nížž je adresát – často s nasazením života – uchovávali). A protože vzácnost v našem oboru souvislivá s cenou, jsou častým objektem zájmu padělatelů.

FRANTIŠEK BENEŠ

Parti k nim i teréznická balíková připošlání známek, která se vyskytuje jako padělek celkovy (vznikala už to valce a vznikají dodnes, ty současně jsou nabízeny nepokrát) i v celých arších na aukčních webových stránkách). Je celá částecy (nejčastěji se odstraňování nálepek a u známek bez lepu jeho padělání či padělání razítka, a to i podobě padělání nových výtisků). Všechny tyto způsoby jsou známy a popsány např. v publikaci Pošta v ghettu Terézín z č. 11. dílu Monografie čs. známek.

Dnes bych vám chtěl představit další podobu našeho – balíkový ústředí – s náloperou terinzinskou známku. Úvodem ale několik slov ze způsobu jejího použití. Zavedena byla v červenci roku 1943 a proto regulaci balíkových zásilek sloužila do května 1945. Oprávnění odesílatelé ji lepli přímo na zásilky, tedy na balíky a balíčky adresované do ghelta. Terinzin, takže postovní upotřebení se vyskytují buď razitko-
vané (smýte), nebo na různé velkých vystřizích
z obalu, nebo prostě bez lepu (pokud nebyly nedo-
-

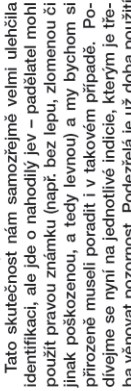
patřícím ozářkovány; v takovém případě byly ne-
kdy ručně přeškrtnuty). Jen v době těsně po zave-
zení známky je některé ozářkované z neznalosti nale-
pili na průvodku, takže se dochovalo několik
úštěžků se známkou či její částí. V katalogovém zá-
znamu Monografie (1, s. 177) má takový úštěžek
záznam 40 000 Kč, což je pro padělatele jistě lakavá
částka. Sám jsem pravých viděl jen několik (tř. mož-
ná čtyři), což svědčí o velké dostupnosti poštovních

tem dochovaných exemplářů a potenciální poptáv-
kou, na niž můžeme usuzovat z počtu exponátů z té-
to oblasti, našich i zahraničních sběratelů. A jak už
tak bývá, tuto mezeru se snaží zaplnit paleontolo-
gové. Na protějš straně jsou vyobrazeny dva ústřížky
balíkových prvků, na nichž se vedle vylínatých
značek nachází i balíková tereznická známka.
Ústřížek čtení je pravý, vpravo padělaný. Než se
pusťte do čtení dalšího odstavce, zkuste se na oba
pozorně podívat a zamysleť se, proč tomu tak je –
a za byste patřičně dovedli rozpoznat vlastním z-
raky. To je totiž jeden z cílů článků v rubrice Zna-
lecká hlídka: nejen představit a popsat zjištěné pa-
leontologické nálezy, ale i inspirovat čtenáře k tomu, aby se nad ni-
mi zamysleli – a přistě si třeba poradili sami.

Tak co, přišli jste na něco? Pokud ano, můžeme
ted své poznatky vzájemně porovnat. 😊

pošty Branowitz / Vranovice / b / 2. l. 45 (rok je špatně čitelný). Dále je zde odpovídající nálepky. V této podobě se podobné ústřížky na trhu vyskytují běžně a prodávají se za několik korun za kus.

Vzácným je cho číně terezinská balíková známka, vy-
lepená na jeho zadní straně. Ta je znehodnocena
dvěma neuplnými otisky razítka Prag 3 s frag-
mentem data 27. VI., nad ní se nachází otisk da-
tumky 4. I. 45. Sama známka je padělkem ke škodě
tety 41. I. 45. Jde o běžný a li-
teraturě dávno popsaný pa-
dělek, rozpoznatelný na první
pohled (např. podle přeruš-
ených linek na obloze v pra-
vém horním rohu).

- rok 1945. Tendyž byl způsob zaslání balíků a balíčků do ghetta dobře znám a příjemci známky
- budoucí oprávnění odesílatele balíků či balíčků
- byl poučení, jak s ní nakládat. To bylo ostatně popsáno ve výnosu protektorátní pochyby o zavedení přípuštěných známek z 5. 7. 1943: „Balíky a balíčky do Theresienstadtu... Známký o připoštění musí seji býti nalepeny u balíků na balíku samém, u balíčků u pobíží vyplácných známek.“ (Mono II. s. 118).

Pokud jim byla zámka zaslána poštou, bylo k ní připojeno Oznamění o zaslání připouštěcí známky, v němž bylo vysloveno uvedeno: „Tuto známku přilepte na poštovní balík.“ Pokud byli vyzváni k osobnímu vyzvednutí známky, lze předpokládat, že byli na výdejním místě ve stejném duchu poučeni. Zpisovatel známky byl samozřejmě znám poštovním úředníkem – v citovaném výnosu poštovní správy se totiž uvádí: „Protektorátní poštovní úřady směřují podle toho přijímat i dopravit jen ty balíčky a balíčky pro Židy v ghettu. Theresiensbad, Kte-

¹⁾ Po zavedení známky obhovára jedna varianta Označení (viz Mono 11, s. 145) zavádzajúcej formulácii: „Tuto známku přilepte na poštovní balík vedle vyplátní známky.“ To mohlo být důvodem vylepení známky na průvodku, protože se na balík se vyplátní známky neliplý (leplý se na průvodku). Samá formulace mohla vy-
plývat z předpokladu, že se budou zasílat balíčky, na které se vyplátní nálepek vylepoválo. V praxi však by-
ly přípustnější dva způsoby (balíčky i balíčky), mezi nimiž
se z hlediska přidělení známky nijak nerozlišovaly.

ré jsou polepeny známkou o připuštění. " Nelze tedy předpokládat, že by si takového pochybení (nalepení známky na průvodku) v roce 1945 nepovšimli a balík převzali bez známky.

Dalším podezřelým znakem jsou otisky razítka na přední straně známky, které jsou vzhledem k připisování známce – Praha 3, zatímco známky vydané v letech 1993–1994 mají razítka z Prahy 1. Razítka na známce z Prahy 3 a 1 jsou z hlediska vzájemného rozdílu velmi podobná, ale při bližším pohledu lze spatřit rozdíly. Na známce z Prahy 3 je razítko vyvedeno vzhledem k tomu, že se jedná o známku z Prahy 3, zatímco na známce z Prahy 1 je razítko vyvedeno vzhledem k tomu, že se jedná o známku z Prahy 1. Razítka na známce z Prahy 3 a 1 jsou z hlediska vzájemného rozdílu velmi podobná, ale při bližším pohledu lze spatřit rozdíly. Na známce z Prahy 3 je razítko vyvedeno vzhledem k tomu, že se jedná o známku z Prahy 3, zatímco na známce z Prahy 1 je razítko vyvedeno vzhledem k tomu, že se jedná o známku z Prahy 1.

Na adresní straně ústřížku průvodky je zbytek rukou psané adresy Vilkovice (možná Vilkovice – obec

Pravý ústřížek
průvodky na balík
adresovaný
a doručení
do terezínského
dřevta.

Impfängers — Potvrzení přijemce
 a — u započtených balíků s udanou cenou

... erhalten
und ihm abget.
UBERNAHME

Upozornění!
S jednou průvodkou lze zaslati až 3 balíky něho druhu, tedy obětné balíky nezapечатé nebo jen zapечатé balíky a cennost, nezapечатé balíky s udanou cenností, a to nejvýše jedna věc balíku. U každé věci je třeba uvést:

uvéstí údaj, který by přivodil zbytečné problémy, zejména pokud by se jednalo o pečetní známku, která byla vydána z důvodu nedostatku peněz. Pokud by se jednalo o pečetní známku, která byla vydána z důvodu nedostatku peněz, bylo by to velmi nevhodné. Pokud by se jednalo o pečetní známku, která byla vydána z důvodu nedostatku peněz, bylo by to velmi nevhodné.

poznámky o spletném doručení a pod-
povězení avšak u nezapředených balíků
je možné, že se jedná o jiné adresy
než adresy uvedené v seznamu adres
jmenovitě doručovacího úřadu a navíc
tímto a podobnou možností velkým
obsluhují pražské kablice, bedny, které
jsou určeny k doručování pouze do
Prahy⁴. Počítovny přebíraly
užívat jako adresních listků pro balíky.
Na balíčkách se musí udat **Jednotelstvo** In-
st. tel. úřadu, ulice, číslo domu, čast budovy
neboli.

u Mariánských Lázní, v pramenech uváděná i pod starším názvem Vílkovice), která samozřejmě nesouvisí s tereziánským ghetttem.

Na zadní straně ústřížku je pouze podpis a schůzejí další atributy o doručení do ghetta (zásilkový nespěšbírálí adresátí přímo od protektorátní pošty, ale ve výdejné pošty v ghettu, po jejich zaevidování prohlédnutí obsahu a jeho cenzure).

Popsaný ústřížek je tedy částečným padělkem ka-
psového sběratelů (zhotoveným za pomoci pravého
křesťanského, padělků připouštějící známky a padělků ra-
zových, padělků připouštějící známky a padělků ra-
zových (Prata 3), jehož nebezpečnost není příliš vyso-
ká. To ale neznamená, že padělatele v jiném případe
nezohledňují padělské nebezpečnosti: I s těmi si ale mu-
síme umět poradit – a být na ně připraveni. Mnímal
tím, že teď víme, že takové padělské vůbec mohou
existovat, a tak se budeme mýt o to víc na pozoru.
Jsou to totiž jednoduché počty: pravý levný ústřížek
z doby protektorátu (v ceně tehdejší 5 Kč), padělek
terezinský známky nějakých 20 – 50 Kč, zinkogra-
fický střežák (do 50 Kč) – suma sumamur ko-
munistický střežák, za kterou padělské ústřížek
ústřížku, lenž by pravý stál desítky tisíc. ■

Čingery — Potvrzení přijímení

straně jsem přijal

a new
 a tyre
 a privy
 a diary
 a strength
 a plan

10%

HILSEREIN

ch se musí udát odesílatelovi
ce, číslo domu, část budovy

Padělek zhotovený
z běžného ústřížku
průvodka na balík,
na nějž byl dodatečně
nalepen padělek terezín-

ské známky a otisťeno
padělané razítko Praha 3.

8 • FILATELIE 7/2011

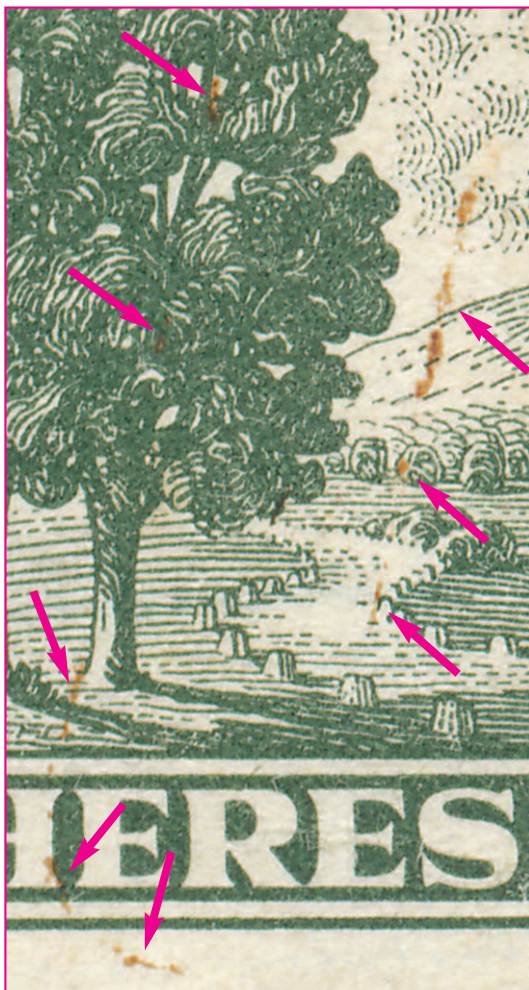
FILATELIE 7/2011 • 9

Už po zběžné prohlídce je zjevné, že jde o ústřížek pravého formuláře, na němž jsou nalepeny pravé výplatní známky a pravá připouštěcí terezínská známka, a ty jsou znehodnoceny otisky pravého poštovního razítka. Než budete číst dál, podívejte se znovu na obrázek ústřížku průvodky a zkuste sami připadnout na důvody, proč jde o padělek.

Je jasné, že to není snadný úkol – zvláště když si nemůžete prohlédnout opravdový ústřížek a k dispozici máte jen jeho sken. Ale zjevné je přece už datum v otisku razítka – 21. července 1944, tedy více než rok po vydání terezínské známky. V předchozím textu jsme přitom zmínili, že na průvodky místo na balík byly omylem známky lepeny jen těsně po jejich zavedení! O rok později byl správný postup (tedy že se mají lepit na obal balíku nebo balíčku) už dávno znám a uváděn na průvodním dokladu, s nímž byly zasílány nebo předávány. Informováni byli samozřejmě i poštovní úředníci na balíkových přepážkách, kteří by připouštěcí známku na průvodku jistě nevylepili.

A další věc, kterou můžete vidět i na obrázku. Uprostřed připouštěcí známky se vpravo od stromu nachází svislá, mírně nakloněná rezavá čára. Jde o stopu po přichycení známky velkou kovovou kancelářskou sponkou, což byl jeden ze způsobů, jimiž byly známky připevňovány k formuláři, s nímž byly předávány nebo posílány jejich příjemcům. Pokud známka byla v tomto stavu ponechána dlouhou dobu, sponka na povrchu zrezivěla a po jejím odstranění na známce zbyla zmíněná stopa. Obvykle se to stalo v prostředí se zvýšenou vlhkostí (například ve venkovském „parádním“ pokoji, kde se v zimě netopilo, ale i ve sklepe nebo na půdě, kam byla odložena různá lejskra).

V důsledku zvýšené vlhkosti současně došlo k přilepení známky na podklad, bylo tedy třeba ji odmočit a na ústřížek průvodky přilepit. Aby nebylo vidět, že neměla původní lep, padělatel ji přilepil „od kraje ke kraji“, takže žádný roh nejde opatrně nadzdvihnout a nahlédnout na kousek její zadní strany. V důsledku tohoto „pečlivého“ přilepení použité lepidlo vystoupilo mimo plochu známky a jeho nahnědlé stopy jsou viditelné kolem perforačních otvorů a konců zoubků.

Naproti tomu výplatní známky jsou přilepeny svým původním lepem, takže kolem nich žádné takové stopy nenacházíme a jejich okraje a rohy lze opatrně nadzdvihnout a vidět, že se na zadní straně nachází původní lep.

Vzhledem k tomu, že výplatní známky jsou vylepeny na průvodce, mělo jít o balík a nikoli o balíček (na ty se lepily známky přímo na obal). Výplatné 8,50 K uhrazené výplatními známkami však neodpovídá žádnému tarifu Poštovního balíkového sazebníku. Vzdálenost Brno – Terežín je vyšší než 150 km (v současnosti se uvádí 267 km a v roce 1944 jistě nebyla kratší), takže zásilka spadala do 3. pásma, kde jsou za balík uvedeny nejnižší sazby 6 K (o váze do 5 kg), 8 K (do 6 kg), resp. 10 K (do 7 kg). I kdybychom kalkulovali s poplatkem za vyloučení náhradního doručení, který činil 1 K, výplatné žádné sazbě neodpovídá. V úvahu bychom mohli vzít i případné v Monografii uvedené doručné 1,50 K, ale ani pak zbylých 7 K neodpovídá sazebníku.

Ke zhotovení padělků byla použita obyčejná průvodka pro vnitřní protektorátní styk, Poř. č. COF 40 (je vyobrazena v katalogu Pofis – Protektorát ČAM na s. 198), zřejmě původně neupotřebená a poškozená v důsledku nevhodného uložení (důkladné přilepení v albu a pak nešetrné stržení³⁾). Na její zadní straně nejsou žádné otisky razítek ani poznámka o doručení balíku nebo o jiném způsobu, jak s ním bylo naloženo.

Posledním a velmi pádným argumentem, potvrzujícím naše předchozí zjištění, je skutečnost, že razítko Brunn 12 / Brno 12 s rozlišovacím písmenem „e“ bylo odvedeno zpět do Hospodářské ústředny protektorátní pošty dne 7. dubna 1943. O více než rok a čtvrt později jím tedy nemohly být na poště Brno 12 znehodnoceny známky na zkoumaném ústřížku průvodky...

³⁾ Je pozoruhodné, jak často padělatelé používají pro své výrobky poškozený materiál. Na tento poznatek jsem ve Filatelii už vícekrát upozorňoval, například ve F3/2010 v souvislosti se smutečními aršíky A. Zápotocký 1957, s údajně dvojitým tiskem, ve skutečnosti zhotoveným na poškozených exemplářích na kopírce.

BALÍKOVÝ SAZEBNÍK 1942 (platil až do konce války)					
váha	1. pásmo do 75 km včetně	2. pásmo do 150 km včetně	3. pásmo do 375 km včetně	4. pásmo do 750 km včetně	5. pásmo přes 750 km
5 kg	3,-	4,-	6,-	6,-	6,-
6 kg	3,50	5,-	8,-	9,-	10,-
7 kg	4,-	6,-	10,-	12,-	14,-
8 kg	4,50	7,-	12,-	15,-	18,-
9 kg	5,-	8,-	14,-	18,-	22,-
10 kg	5,50	9,-	16,-	21,-	26,-
11 kg	6,50	10,50	18,-	23,50	29,-
12 kg	7,50	12,-	20,-	26,-	32,-
13 kg	8,50	13,50	22,-	28,50	35,-
14 kg	9,50	15,-	24,-	31,-	38,-
15 kg	10,50	16,50	26,-	33,50	41,-
16 kg	11,50	18,-	28,-	36,-	44,-
17 kg	12,50	19,50	30,-	38,50	47,-
18 kg	13,50	21,-	32,-	41,-	50,-
19 kg	14,50	22,50	34,-	43,50	53,-
20 kg	15,50	24,-	36,-	46,-	56,-

Nyní tedy máme celý příběh jako na dlani: Poškozená průvodka (zezadu stržená), poškozená terezínská připouštěcí známka (bez lepu a s rezavou stopou po sponce zepředu), čtyři levné výplatní známky s Hitlerem - a ze skladů pošty ukradené razítko, jakých jsou dodnes mezi lidmi stovky, a obávám se že spíše

tisíce (psal jsem o tom ve Filatelii už vícekrát, např. ve F7/2017 nebo ve F11/2019, tam popisují případ, kdy jediný prodejce na Aukru prodal nebo dále nabízel celkem stovky a stovky ukradených pravých poštovních razítek, s vyvolávací cenou od 100 korun za kus! – a takových případů je ve skutečnosti mnohem víc...).

Malá část z ukradených razítek, jak je pro nabídku vyfotografoval jejich prodejce (a takových nabídek se na různých prodejních webech vyskytuje více!).

Krok po kroku jsme tedy dospěli ke zjištění, že do aukce nabídnutý ústřížek s nalepenou balíkovou přípoštčí známkou pro ghetto Terezín není raritou za desetitisíce ale padělkem vhodným tak leda k poučení.

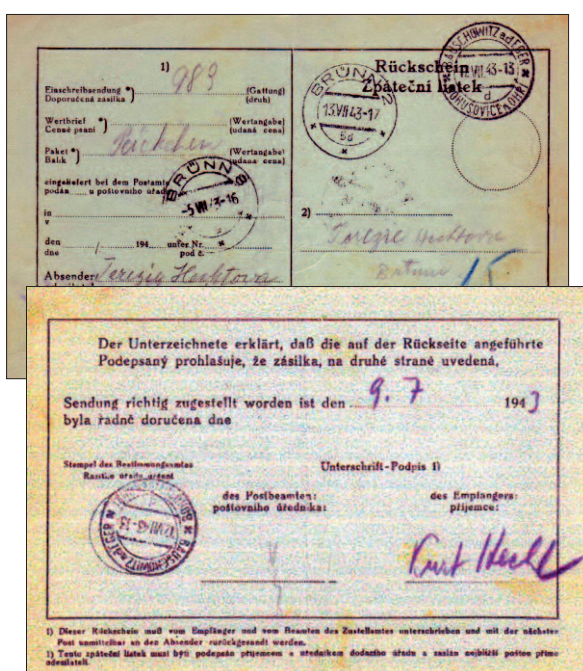
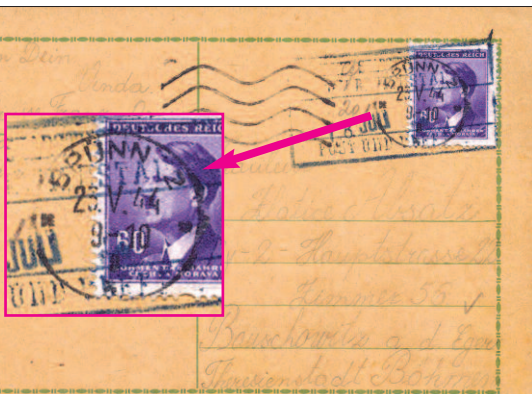
Nenechali jsme se přitom zmást otiskem znalecké značky Alberta Matla, rakouského znalce, umístěným u levého dolního rohu terezínské známky. Snad tak chtěl vyjádřit, že známka je pravá (což je pravda), a nevěnoval se pravosti ústřížku jako celku.

Samozřejmě je možné se ptát, jak bychom postupovali, kdyby padělatel neudělal tolik chyb a například v razítku nastavil rok 1943? I pak bychom pečlivě zjišťovali a ověřovali všechny indicie, počínaje tím, zda jde o razítko používané v té době na balíkové přepážce (to by se poznalo podle rozlišovacího písmene).

Navíc lze přepokládat, že zásilka měla být odeslána z konkrétní pošty, vyhrazené pro poštovní služby využívané Židy, nebo v jejich prospěch. Která pošta v Brně to byla, je třeba teprve zjistit – dotazy na tamní Židovskou obec i na Židovské muzeum v Praze nedvedly bohužel k výsledku. Bude tedy třeba bádat v archivu, v němž jsou uloženy okružní výnosy brněnského poštovního ředitelství ze srpna a září 1941, tedy z doby vydání Výnosu ministerstva dopravy (poštovní správy) č. P-38.856 C/1-1941 z 25. 8. 1941, kterým bylo odbavování Židů u poštovních přepážek v městech s více poštovními úřady omezeno na jeden malý poštovní úřad, umístěný v postranní ulici, a to na odpoledne do 17 hodin (více jsem o tom psal ve F7/2015).

Na nezapsaných zásilkách z Brna do ghetta, které jsem měl možnost prohlédnout, se nejčastěji vyskytuje podací razítko pošty Brno 2. Nemusí však jít o onu vyhrazenou poštu, může jít o zásilky vhozené do schránky. Zapsané zásilky jsou mi známy z pošty Brno 8.

Zpáteční lístek k balíku do terezínského ghetta podaného na poštu Brno 8 dne 5. VII. 1943. Do Terezína byl doručen 9.7. a 12.7. odeslán z pošty Bohušovice/O. zpět do Brna, raz. Brno 2 ze 13.7. To by mohlo naznačovat, že vyhrazena pro Židy mohla být pošta Brno 8 (jde zatím jen o hypotézu).

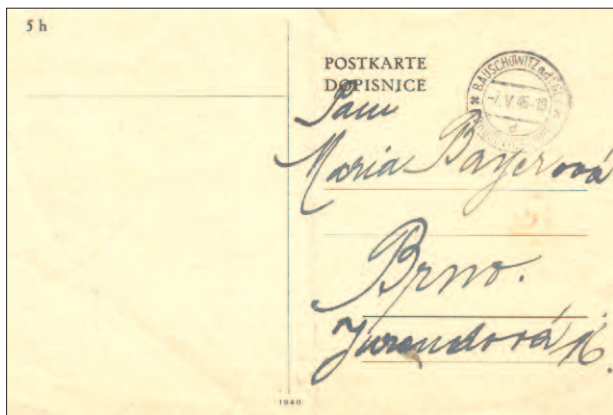
Je však třeba uvést, že z Brna jsou známy celistvosti odeslané do ghetta i z jiných pošt – např. Brno 13.

Důležitým ukazatelem při zkoumání pravosti ústřížku průvodky by byla i jeho podoba, zejména zda nese stopy doručení do ghetta. A kroků vedoucích k objasnění pravosti bychom museli provést ještě víc. Vyžaduje to zkušenosti a hodně času při studiu srovnávacího materiálu. Ale to je samozřejmě a nutná součást práce zodpovědného znalce.

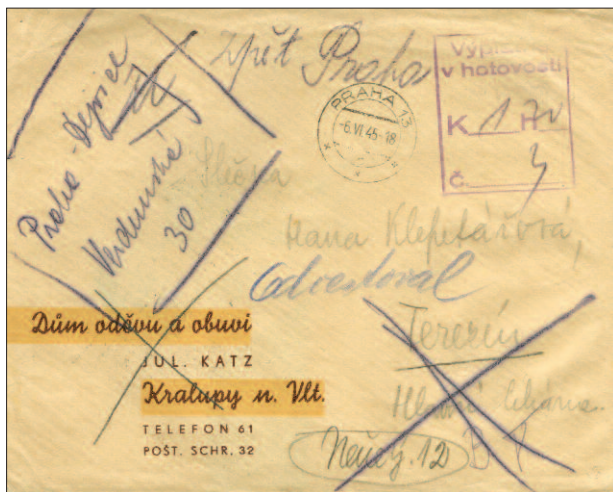
V souvislosti s 80. výročí osvobození Terezína jsme si ukázali, že na poštovních dokladech souvisejících s nezměrným utrpením obrovského počtu tamních vězňů se snaží přizpůsobit padělatelé. Nedejme si to líbit! Buďme ostražití a neježen se nenecháme sami oklamat, ale v případě, že se o to někdo pokusí, informujme ostatní sběratele – jako jsme to teď udělali i my. Solidarita filatelistů je mocná zbraň, která nám pomáhá chránit se vzájemně před těmi, kdo číhající na příležitost, jak sběratelům vytáhnout peníze z kapsy.

Osvobození

Konečně se dostáváme k tématu uvedenému v titulku tohoto článku, k 80. výročí osvobození Terezína. Jde o jedno z nejlépe zdokumentovaných období jeho historie a dobře o něm vypovídá web Památník Terezín: V posledních týdnech války se už tak tragická situace vězňů v terezínském ghettu i v policejní věznici v terezínské Malé pevnosti dále zhoršila. Evakuační transporty, které sem přijížděly od 20. dubna do 6. května, s tisíci zubožených a těžce nemocných vězňů, s sebou přivezly skvrnitý tyfus, který se rychle rozšířil i mezi původními vězni v ghettu a v Malé pevnosti. Lékaři v Praze už 4. května 1945 zorganizovali akci na pomoc terezínským vězňům v Malé pevnosti a navázali kontakt se zástupci Mezinárodního červeného kříže, který převzal 2. května ochranu nad policejní věznicí i ghettem.

Dopisnice a dopis z Terezína ze 7. a 19. května 1945, dole dopis do Terezína z 6. června 1945.

Poznámka: Korespondence související s terezínským ghettem jsou věnovány skvělé exponáty vystavené na www.exponet.info, 80listový Gerharda Hanacka (č. 1113) a 196listový Michala Hauzra (č. 335). Řada souvisejících zajímavých materiálů se zde vyskytuje i v dalších exponátech, např. Michala Příkazského (č. 446).

Poděkování: Za pomoc s vyhledáváním pramenů a ilustrací děkuji členům Komise znalců Josefu Chudobovi a Michalu Hauzrovi a aukcionáři Richardu Burdovi.

Maturitní tablo studentek Ošetřovatelské školy v Praze na Bulovce. Na naléhavou prosbu o pomoc vězňům v ghettu a Malé pevnosti v Terezíně, kde vypukla smrtící tyfová epidemie, se 4. května 1945 dobrovolně přihlásily všechny... Odjely ještě ten den, i když žádná nebyla očkována. Bylo to ještě v době války a nikdo nemohl tušit, jestli se na nich nacisté nebudou mstít nebo je třeba nevezmou jako rukojmí. V Terezíně se ve stísněných podmínkách obětavě staraly o tři a půl tisíce těžce nemocných a umírajících a v Malé pevnosti dokonce složily maturitní zkoušku. Několik studentek a sester se tu ale nakazilo tyfem a dvě dokonce zemřely...⁴⁾

8. května večer projely Terezínem ve směru na Prahu první jednotky Rudé armády. Ta v následujících dnech na žádost českých lékařů převzala ochranu celého Terezína a poskytla i potřebnou lékařskou pomoc. Spolu s českými lékaři a zdravotníky i zdravotní službou z řad bývalých vězňů a desítek dobrovolníků ze širokého okolí se podílela na likvidaci tyfové epidemie, která si vyžádala ještě stovky obětí. Je třeba vyzdvihnout obětavost všech, kteří plnili tento nebezpečný úkol, bez ohledu na čas, odpočinek a nebezpečí nákazy. Nejhorší vlna epidemie byla zdolána koncem května a před smrtí bylo zachráněno na 30.000 lidských životů. I oni psali svým rodinám, přátelům, úřadům. I takhle korespondence patří do tragické kapitoly z 250leté existence terezínské pevnosti. V ní až do 21. srpna 1945 probíhala repatriace osvobozených vězňů, kteří se postupně rozjížděli do svých domovů ve 30 státech světa...

⁴⁾ Pozapomenutý příběh tohoto hrdinství a nezištné obětavosti z posledního válečného jara na našem území je popsán na www.visegradsky-jezdec.cz